

ATATÜRK DÖNEMİ PARA POLİTİKALARI (1923-1938)

Nadir EROĞLU*

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de 1923-1938 yılları arasındaki para politikalarını, Atatürk’ün görüşleri kapsamında değerlendirmektedir. Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet’in kuruluşundan 1938’e kadar geçen sürede Türkiye’de uygulanan kalkınma stratejileri, iktisat politikaları ve para politikalarının hedef ve sonuçlarının incelenmesidir. Makalede iki temel periyod bulunmaktadır: 1923-1929 ve 1930-1938. Ayrıca bu periyodlar alt başlıklar altında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat politikası, para politikası, kalkınma, TürkiyeEkonomisi, devletçilik.

MONETARY POLICIES IN ATATURK PERIOD (1923-1938)

Abstract

This paper investigates the 1923-1938 period monetary policies in Turkey in relation with Atatürk’s thoughts. The purpose of this paper is to study goals and consequences of development strategies, economic policies and monetary policies in Turkey since the establishment of Republic till 1938. There are two basic periods in this paper: 1923-1929 and 1930-1938. Also these two periods are analyzed under subtitles.

Keywords: Economic policy, monetary policy, development, Turkish Economy, statism.

Giriş

Osmanlı Devleti’nden kalan kültürel, sosyal ve iktisadi miras, kurtuluş mücadelesi, dış konjonktür ve her dönemin kendi içsel dinamikleri Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki iktisat politikalarını etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma; söz konusu unsurlar çerçevesinde, Cumhuriyet’in kuruluşundan Atatürk’ün ölümüne kadar geçen on beş yıllık dönemin para politikalarını ele almaktadır.

Dönemlemedeki yaklaşımımız 1923’ten 1938’e kadar geçen süreyi iki döneme (1923-1929 ve 1930-1938) ayırmaktır. İlk dönem, dışa açık bir ekonomi

* Marmara Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, neroglu@marmara.edu.tr

başlığı altında değerlendirilmekte¹, ikinci dönem için ise devletçilik başlığı tercih edilmektedir. İkinci dönemi -biz öyle ele alıp değerlendirmesek de- 1930-1932 ve 1933-1938 alt dönemleri içerisinde de incelemek mümkündür. Çünkü 1930-1932 yılları korumacı, ancak devletçiliğin henüz uygulanmadığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır².

Bu çalışma ele alınan dönemlerin genel iktisadi politika anlayışının nasıl tezahür ettiğini, iktisat politikası tercihlerinin nedenlerini ve mevcut koşulların para politikaları üzerindeki etkilerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

1. Dışa Açık Ekonomi: 1923-1929

1.1. Dönemin İktisat Politikası Anlayışı

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonominin tablosunu yokluklar belirlemektedir. Bu yoklukların en başında ise milli ellerde sermaye birikiminin olmaması gelmektedir. İlk yılların iktisat politikalarına ve daha sonraki uygulamalara da damgasını vuran ve sermaye kazançlarının milli olmayan unsurlardan milli unsurlara aktarılması olarak anlaşılan Milli İktisat görüşü söz konusu yoklukları ortadan kaldıracak milli özel girişimciliği desteklemeyi amaçlamaktadır³.

Dönemin nesnel koşulları ve olayları 1923'ten 1929'a hatta 1931 yılına kadar geçen yılların devlet işletmeciliği ve müdahalelerinin asgari düzeyde tutulduğu ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Milli iktisat okulunun korumacı, sanayileşmeci görüşleri Lozan Antlaşması'nın gümrük politikası ile ilgili maddeleri yüzünden arka plana düşmesine rağmen, bu okulun devlet desteği ile milli burjuvazi yetiştirilmesini kalkınmanın temel mekanizması olarak gören anlayışı 1923 sonrası iktisat politikalarının atmosferine damgasını vurmuştur⁴.

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisat politikaları Türkiye İktisat Kongresi kararları doğrultusunda oluşturulmak istenmiş, ilke olarak özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikası izlenmiştir. Ancak devlet de özel girişimin gücünün yetmediği veya karlı bulmadığı alanlarda devreye girecekti. Kısaca özel sektör ağırlıklı bir karma iktisadi kalkınma politikası izlenmiştir.

İlk yılların iktisat politikalarına damgasını vuran ve dışa açık bir iktisadi yapıya neden olan önemli gelişme Lozan Barış Antlaşması'dır. Antlaşmanın 28. maddesinde Türkiye'de kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığı hükme bağlanmakla birlikte diğer iki önemli gelişme lehimize sonuçlanmamıştır. Antlaşma hükmü gereği, gümrük tarifelerinin beş yıl süre ile 1916 yılındaki seviyede

¹ İlk dönemi, "kuruluş yılları" veya "açık ekonomi koşullarında yeniden inşaa dönemi" olarak da adlandırmak mümkündür (Uğur Selçuk Akalın, **Üç Dönem Üç Ekonomi**, Set Yayınları, İstanbul 2004, s. 19.)

² Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınevi, Ankara 1982, İkinci Baskı Önsözü, s. VII.

³ Bilsay Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, s.46.

⁴ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s. 28.

tutulması, sınai üretimi bir süre daha gümrük korumasından mahrum bırakmıştır. Ayrıca Osmanlı dış borçlarından bir bölümü genç Cumhuriyet tarafından devralınmış ve daha başlangıçta borç yükü altına girilmiştir.

1.2 Para politikaları

Dönemin para politikaları yaklaşımının ve uygulamalarının temel mesajını Atatürk'ün kendi sözleriyle şöyle ifade edebiliriz:

“İstiklali kaybetmenin en iyi yolu, sahip olmadığınız parayı sarfetmektir.”

Cumhuriyet kadroları, paranın ulusal iradenin yönetiminde ve sağlam olmasını ekonomik bağımsızlığın gereği olarak saymaktadır. Bu yüzden, kurtuluş savaşı sırasında bile para basılarak enflasyona gidilmemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar, anti-enflasyonist bir para ve maliye politikası izlenmiş, Türk lirasının değerinin korunması amaçlanmıştır⁵.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Bankası'nın para basma yetkisine son verilmiş⁶, ancak Düyun-u Umumiye İdaresi ile yapılan anlaşma sonucu 1915 yılından itibaren, yedi tertip halinde, altın ve Alman hazine bonolarını karşılık göstererek dört yıl boyunca, 159 milyon lira kağıt para (evrak-ı nakdiye adı altında) çıkarılmış ve savaş sonuna kadar tedavüle sokulmuştur. Fakat 1922 İzmir yangınında 30 milyon liralık banknot yanmış, Cumhuriyet yönetimi, geri kalan 130-140 milyon lira kağıt para ile 8-10 milyonluk madeni parayı devralmıştır⁷. Osmanlı İmparatorluğu'ndan intikal eden evrak-ı nakdiyeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında para bastırılmadığından, 1927 yılı sonuna kadar tedavülde kalmıştır⁸.

Para arzı artışlarının enflasyona neden olacağı bilindiği için Cumhuriyet kadroları, sadece 30 Aralık 1925 tarih ve 701 Sayılı “Mevcut Evrak-ı Nakdiyenin Yenileriyle İstibdaline Dair Kanun”u kabul ederek para arzı ile ilgili olarak, Osmanlı'dan kalan kağıt ve madeni paraları değiştirmekle yetinmiştir.

5 Atatürk'ün konu ile ilgili katı tutumuna İsmet İnönü'nün şu sözleri ilginç bir örnektir:

“*Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile "evet" dedirtemedim*” (Mustafa Aysan, **Atatürk'ün Ekonomi Politikası**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000, s.37).

⁶ Savaş sırasında, Fransa ve İngiltere Osmanlı Bankası'nı, Osmanlı hukukuna bağlı bir şirket olarak "düşman kuruluş" statüsünde değerlendirmiş, Osmanlı Devleti ise İngiliz ve Fransız sermayesi sebebiyle güvenilmez kabul etmiştir. Osmanlı Hükümeti, Fransız ve İngiliz müdürlerin istifası ve para basma imtiyazını terk etmesi şartıyla, Osmanlı Bankası'nın faaliyetlerine devam etmesine karar vermiş, savaş sonrasında, banka 10 Mart 1924 tarihinde imzaladığı bir sözleşmeyle para basma imtiyazını Türkiye Cumhuriyeti'ne devretmiştir. Bununla birlikte, banka, Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar hazine işlemlerini sürdürmeye ve devlet bankası statüsünü korumaya devam etmiş, Haziran 1933'te özel bir ticaret bankası halini almıştır.

⁷ Çağlar Keyder, “1923-1929 Döneminde Para ve Kredi”, **ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı: Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar**, 1978, s. 212'den aktaran Alkan Soyak, “Genç Cumhuriyette İktisadi Yapı ve Finans (1923-1945)”, **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, 2. Cilt içinde, İMKB, İstanbul 1999, s.59.

⁸ tcmb.gov.tr., Erişim tarihi 25.10.2009.

İlk Türkiye Cumhuriyeti banknotları olan Birinci Emisyon Grubu banknotlar ise 5 Aralık 1927 tarihinde dolaşıma çıkarılmıştır. Bu emisyon grubundaki banknotlar 1 Kasım 1928 Harf Devrimi'nden önce bastırıldığı için ana metinleri eski yazı Türkçe, kupür değerleri ise Fransızca olarak yazılmıştır⁹. Tedavülde bulunan mevcut evrak-ı nakdiyeler ise, 4 Aralık 1927 tarihinden itibaren dolaşımdan çekilerek 4 Eylül 1928 tarihinde değerlerini yitirmişlerdir. Böylece altın para sisteminden kağıt para sistemine doğru da adım atılmıştır¹⁰.

Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar para basma görevini yüklenen Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü devranılan para stokunu çok sınırlı ölçüde artırmış, bunun yerine banka parasındaki artış ile dolayısıyla mevduat ve kredilerdeki genişlemeyle para-kredi mekanizması yönetilmeye çalışılmıştır¹¹.

Yıllar	Dolaşımdaki Kağıt ve Madeni Para	Banka Mevduatı (Vadeli ve Vadesiz)	Dolaşımdaki Para + Banka Mevduatı (Para Arzı)	Para Arzı İçinde Banka Mevduatlarının Payı (%)	Banka Kredileri
1924	156	76	232	33	123
1925	159	89	248	36	134
1926	159	117	276	42	145
1927	159	129	288	45	149
1928	165	171	336	51	191
1929	168	211	379	56	204

Kaynak: Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 111'dan aktaran Soyak, s.60 Tablo 1.

Tablodan da görüldüğü gibi dolaşımdaki kağıt para ve madeni para toplamındaki artışın 1924'den 1929'a %7 civarında kalırken, banka mevduatındaki artışın %177 ve buna bağlı olarak kredilerdeki artışın %65 olduğunu saptıyoruz. Dolaşımdaki para ve banka mevduatlarından oluşan para arzındaki beş sene içerisindeki artış ise %63'tür.

1923-1929 alt döneminin karakteristik özelliği olan devlet eliyle ulusal burjuva yaratma çabası doğrultusunda, ulusal bankacılık oluşturma çabalarının da öne çıktığını, ancak devletin finans sistemini aktif olarak denetlemediğini görüyoruz. Daha sonra değineceğimiz gibi 1929 krizinin de etkisiyle değişen iktisat politikaları çerçevesinde 1930-1938 yılları arasında ise, para ve finans sisteminin devletin kontrolü altında reel sektörü etkilemesi esası benimsenmiştir¹².

⁹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulduktan sonra, harf devriminden önce basılan eski yazılı banknotlar, latin alfabesi ile basılmış yeni banknotlarla değiştirilmiştir

¹⁰Nevin Coşar, "Türk Lirası: Tarihçe Maddesi" **Para ve Finans Ansiklopedisi** (içinde), Creative Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 1810-1811'den aktaran Soyak, s. 59.

¹¹ Soyak, s. 55.

¹² Soyak, s. 32.

1923-1929 arasında, bankacılık, tüccar kesim ve tefeciler para ve sermayenin yönünü belirlemiştir. Yabancı ve yerli ticari sermayenin egemenliği altındaki tüccar kredisi, arzu ettiği tarım ürününü ihracat pazarına yönlendiriyor, üreticiden alınan fiyat ile tüketim piyasasında satılan fiyat arasındaki fark, ticari sermayenin karı oluyor, tefeciler de ürünün üreticiden düşük fiyattan satın alınması ve borç bağımlılığının sürdürülmesinde aracılık yapıyordu. Böylece köylünün kapitalist çiftçiye dönüşmesi de engellenmiş oluyordu¹³.

Lozan Anlaşmasının gümrük tarifeleri ile ilgili hükümleri gereği, dış ticaret üzerinde gerekli düzenlemeleri yapamayan hükümet, 1929 krizinin etkisi, dış ticaret açıkları ve TL'nin değeri üzerindeki spekülasyonların artması karşısında çaresiz kalıyordu. Savaş yıllarından itibaren başlayan paranın değerindeki sürekli kayıplar artarak devam etmiştir. 1924-1929 yılları arasında ülkede ticari ihtiyaçlara cevap verecek bir para mekanizması yoktur. 1929 yılında Lozan Anlaşmasının gümrüklerle ilgili iktisadi hükümlerinin beş yıllık geçerlik süresinin bitmesini fırsat bilen hükümet bu konuda ilk yasal önlemler olarak 30 Mayıs 1929'da 1447 Sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Kanunu çıkarmış, 20 Şubat 1930'da da 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu kabul etmiştir. 1447 Sayılı Kanun, kişi ve kurumların gereksinimleri dışında yabancı para alım ve satımını yasaklayarak ve döviz alım ve satımına konu olan ihtiyaçları da Maliye Bakanlığı'nın çıkaracağı listeler halinde sıralayarak, özellikle İstanbul Borsası'nın bir devlet borsası haline gelmesine neden olmuştur.

Ancak bu önlemler istikrarı sağlamada yeterli olmamıştır. 1929 krizi ile birlikte borç ödemelerinin de başlaması, paranın dış değerini sarsıcı bir etken olarak ortaya çıkarken, kamu gelirlerinin bir kısmının bu amaca bağlanması devletin faaliyet alanını daraltmıştır¹⁴. 1929 krizi ve buna bağlı olarak paranın değerindeki hızlı erozyon, gelişen ödemeler dengesi açıkları ve kredi darboğazları acilen bir merkez bankasının kurulmasını gereğini ortaya koymaktadır. Atatürk, İzmir İktisat Kongresinde de vurgulandığı gibi, ulusal paranın denetiminin ulusal iradenin elinde olmasını istemektedir. Dönemin ünlü iktisatçılarından Alman Merkez Bankası Başkan Hjalmar Schacht¹⁵ ve yardımcısı Karl Müller'in olumsuz raporlarına rağmen Merkez Bankası kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Celal Bayar'ın İş Bankası'nın emisyon bankası olması teklifi İnönü tarafından reddedilmiş, İtalyan maliyeci Kont Volpi'nin olumlu görüşleriyle para ve kredi faaliyetlerini düzenleyecek bir milli bankanın kurulması 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 Sayılı yasayla T.C. Merkez Bankası'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır¹⁶.

Bu dönemde para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hakim olurken maliye politikasında denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Genişlemeci bir maliye politikasından titizlikle kaçınılırken, açık finansmana ve

¹³ Keyder 1978, s. 242-243'den aktaran Soyak, s. 89.

¹⁴ Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, s.10.

¹⁵ Almanya'yi ünlü Weimer enflasyonundan kurtaran ve bu yüzden mali sihirbaz denilen merkez bankası uzmanı.

¹⁶ Suat Oktar, "Cumhuriyet'in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 2, 1998, s.244-251.

borçlanmaya sıcak bakılmamış, önce gelirin elde edilmesi sonra harcanması söz konusu olmuştur. Bu dönemde zaten merkez bankasının bulunmayışı kağıt para arzının artırılması ihtimalini de ortadan kaldırmıştır¹⁷.

Bu dönemde mali politikanın ilkeleri şöyle özetlenebilir: “israftan kaçınmak tasarrufa uymak, denk ve hakiki bütçe, yeni vergiler koymak yerine vergilerin toplama usullerinin iyileştirilmesi, borçlanmadan ve emisyon yapmadan maliyeyi düzen ve güven esasında yönlendirmek, içerde ve dışarda devletin itibarını korumak ve sürdürmek, yabancı sermayeden ülkenin bağımsızlığına zarar vermeyecek ve gelişmemizi önlemeyecek biçimde faydalanmak”¹⁸. Bu ilkeler doğrultusunda 1926’den itibaren bütçeler denk onaylanıp uygulanmıştır.

Bütün bu çabalara rağmen ülke arzu edilen düzeyde hızlı bir sanayileşme atılımı gösterememiştir. Bunun nedeni yukarıda izah edilen faktörlerin yanı sıra, altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliğidir. Yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlara gitmemesi ve gayri müslim azınlıkların ülkeyi terk etmesi sınai üretimi olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir. Devletin sanayiye yatırım yapmak eğilimi vardır, ancak yetersiz kamu sermayesinin önemli bir bölümü demiryolu yapımı ve yabancıların elindeki demiryollarının satın alınmasında kullanılmıştır. Milli İktisat anlayışı içerisinde sermayenin yerli ellerde toplanması istenmektedir.

Görüldüğü gibi söz konusu dönemin iktisat politikaları çok da özgür bir tercihle oluşturulamamıştır. Kurtuluş Savaşının sonunda ülkenin karşılaştığı koşullar ve devralınan miras dönemin nesnel koşullarının sınırlarını çizmiş ve önemli ölçüde belirlemiştir.

2. Devletçilik: 1930-1938

2.1. Dönemin İktisat Politikası Anlayışı

1923’ten 1930’lu yılların başına kadar yaşanan süreç, iki iktisadi amacı öne çıkarmıştır: İktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma. Aynı zamanda yaşanan süreç şunu da göstermiştir ki, iki ilkenin gerçekleşmesi, özel teşebbüsün sınırsız desteklenip beslenmesiyle mümkün değildir. Modern ve ileri yerli bir sanayi kurulamamış, geniş halk kitlelerinin sıkıntıları hafifletilememiştir. Hatta, 1923’lerin başında ulusal bağımsızlığa saygı göstermek şartıyla izin verileceği dile getirilen yabancı sermaye de kendisinden beklenen etkinliği gösterememiştir. Bu koşullar altında iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma ilkeleri, yabancı sermayenin katkılarıyla gerçekleştirilemezdi. Artık liderler, Türkiye’nin mevcut şartları içinde devletçiliğe geçmeyi zorunlu görüyorlardı.

Dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalım yıllarında Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir. Krizin hammadde

¹⁷ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 4. baskı, 1997, s.44.

¹⁸ 1925 Yılı Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası 31.1.1341, Zabıt Ceridesi, Cilt 13, Devre 2, T.2’den aktaran Nevin Coşar, “Denk Bütçe Sağlam Para Politikası ve Devletçilik (1924-1938)”, **Türkiye’de Devletçilik**, Der: Nevin Coşar, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995, s. 260.

fiyatlarını sanayi fiyatlarından daha çok düşürmesi sonucu bir önceki dönemdeki serbest ticaret-açık kapı politikalarının sürdürülmesinin dış ticarete yaratacağı olumsuz gelişmeler sezilmiştir. 1929'da Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak koruma duvarları altında eskiden ithal edilen sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidildi. Böylece bunalım döneminde azgelişmiş ülkelerin sanayisiz yapıyı değiştirmeye yönelik ilk adımlarına Türkiye de katıldı.

Genç Cumhuriyet'in iki temel iktisadi amacı olan iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma, dönemin iç ve dış şartları ile birleşince lider kadronun devletçiliğe geçişini kolaylaştırdı. Atatürk, 1930 Kasım'ı ile 1931 Mart'ı arasında yurtiçinde yaptığı gezilerde, geziye katılan Ahmet Hamdi Başar'ın izlenimlerinden aktardıklarından anlaşıldığı kadarıyla karşılaştığı yokluk ve yoksulluk karşısında devletçilik konusunda kesin kararını vermişti¹⁹. Atatürk devletçilik görüşünü şöyle açıklamaktaydı:

*'Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihlal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kollektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti feraha, memleketi mamuriyete eriştirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icabettirdiği işlerde-bilhassa iktisadi sahada- devleti filen alakadar etmektir.'*²⁰

Devletçi iktisat politikaları iki şekilde yürütüldü. İlki devlet işletmeciliği, ikincisi de fiyat mekanizması, dış ticaret gibi konularda iktisadi yaşamın kontrol yoluyla düzenlenmesi. Bu kapsamda bir dizi kanun ve düzenleme çıkarıldı.

2.2 Para Politikaları

1930 ve 1931 yılları korumacı-devletçi iktisat politikalarının hakim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllardır. Yukarıda açıklandığı üzere Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Merkez Bankası'nın kurulması ve nihayet Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programında açıkça devletçiliğin yer alması bunun somut örnekleridir²¹. Ancak, uygulamalar daha çok 1933 ve sonrasında yoğunlaşmıştır. Özellikle, T.C. Merkez Bankası'nın kurulması ve faaliyete geçmesi, dönemin iktisat anlayışını ortaya koymak açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.

¹⁹ A. Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay**, İstanbul 1945'ten aktaran Boratav, Türkiye'de Devletçilik, s.101. Türkiye'de siyaset ve ekonomi alanında yaşananları 1970'lerin başına kadar tanımlayan A.Hamdi Başar'ın yazıları ile ilgili olarak bkz. Murat Koraltürk, **Türkiye'de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar'dan Seçmeler**, SPK Yayın No: 107, Ankara, Aralık 1997.

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul: Remzi Kitabevi, Cilt I, 1988. s. 448.

²¹ Devletçilik 5 Şubat 1937 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Anayasası'na temel ilke olarak girmiştir.

Ülkenin iktisat politikası kararlarının alınması ve yürütülmesinde çok önemli bir kurum olan Merkez Bankası'nın 1930 yılına kadar mevcut olmaması, kuruluş aşamasına kadar, bir devlet bankası olarak yapılanması için bazı çevrelere karşı verilen mücadeleye bağlanabilir. Özellikle, yabancı uzmanların da desteğiyle İş Bankası'nın Merkez Bankası'nın işlevlerini yerine getiren bir yapıya sokulması çabaları İsmet Paşa tarafından reddedilmiş, bu unsur devletçi politikalara geçişte önemli bir rol oynamıştır. Dönemin liderlerinin iktisadi politikalara bakış açısı, T.C. Merkez Bankası'nın kuruluş yapısına da yansımıştır. 1715 Sayılı ilk Merkez Bankası Kanunu, daha sonra 1970 yılında yürürlüğe giren ve şimdi de yürürlükte olan ikinci Merkez Bankası Kanunu'ndan daha özerk bir yapıya sahiptir. Her iki kanunda da Merkez Bankası bir Anonim Şirket olarak kurulmuş, ancak ilkinde Hazine'nin sermaye payı %15 ile sınırlandılırken, sonrakinde bu oran %51'e çıkarılmıştır. Cumhuriyet'in lider kadroları, Merkez Bankası'nın hükümetlerin popülist politikalarına alet olmasını istememektedirler. Bu yüzden Banka sermayesi içinde devletin payını %15 ile sınırlı tutarak Merkez Bankası'nın kararlarında hükümetin etkisinden kurtulmasını amaçlamışlardır. Ancak daha sonra kanun, popülist politikalar uygulayabilecek maddeler lehinde sürekli değiştirilmiş, nihayet 1970 yılında da tamamen değiştirilmiştir.

1930-1939 yılları arasında para ve banka sistemindeki genişlemenin bir önceki dönemden de sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Tablodan görüldüğü gibi dolaşımdaki para ve banka mevduatlarından oluşan para arzındaki dokuz sene içerisindeki artış %37'dir. 1923-1929 döneminde para arzındaki beş sene içerisindeki artış %63'tü.

Yıllar	Dolaşımdaki Kağıt ve Madeni Para	Banka Mevduatı (Vadeli ve Vadesiz)	Dolaşımdaki Para + Banka Mevduatı (Para Arzı)	Para Arzı İçinde Banka Mevduatlarının Payı (%)	Krediler
1930	169	207	376	55	214
1931	170	212	382	55	201
1932	167	184	351	52	175
1933	153	190	343	55	181
1934	155	185	340	54	191
1935	163	195	358	54	200
1936	175	244	419	58	220
1937	188	272	460	59	280
1938	191	294	485	61	287
1939	256	260	516	50	275

Kaynak: Tezel 1986, s111''dan aktaran Soyak, s.60 Tablo V.

Merkez Bankası örneğinde olduğu gibi, Cumhuriyet'in ilk kadrolarının temel kaygısı, savaş ile kazanılan zaferi, iktisadi zaferle taçlandırmaktır. Bunun için yurt dışında yabancı sermaye konusunda, yurt içinde ise yerli sermaye, hatta hükümetin uygulamalarında dahi ülkeyi zarara sokabilecek her türlü unsura karşı tedbirli olmaya çalışılmaktadır.

Bu itibarla, dönemin finans sistemine yönelik diğer önemli üç gelişmesinden ilki, 30 Mayıs 1933 tarih ve 2243 sayı ile çıkarılan Mevduatı Koruma Kanunu'dur. Kanun ile Maliye Vekaleti halkın bankalardaki mevduatının devlet güvencesine alınması ile görevlendirilmektedir. Kanun, bankalara sermaye zorunluluğu ve tasarruf ve ticari mevduatların ayrı hesaplarda tutulması ilkesini getirmekte, kasada tutulması gereken karşılık oranlarını belirlemekte ve bankaların anonim şirket, hisseli komandit veya limited şirket olması zorunluluğunu hükme bağlamaktadır²².

İkinci gelişme, 8 Haziran 1933 tarih ve 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'dur. Kanunla, banka ve özel kuruluşlar dışında faizle para kazanan gerçek ve tüzel kişilerin hükümetten izin almaları zorunluluğu getirilmiştir. Halkın yüksek faizlerden şikayeti üzerine yürürlüğe konulan bu kanun, tefeciliği önlemeyi ve kredi piyasasını düzenlemeyi amaçlıyordu.

Üçüncü düzenleme, 1 Haziran 1936 tarih ve 2999 sayılı Bankalar Kanunu'dur. Kanun ile karşılık ayırma zorunluluğu bütün mevduatlara yayıldı ve bankaların taahhütleri karşılığında bulundurduğu genel disponibiliteden ayrı olarak mevduatların en az %15'i kadar devlet iç borçlanma senetleri veya bu senetler kadar faiz getiren başka menkul kıymetlerden munzam karşılık oluşturulması hükme bağlandı. Böylece kamu yatırımları için düşük faizli finansman sağlanmaya çalışıldı²³.

1930-1938 yıllarında, para politikası açısından genel olarak, ekonominin yeni kaynaklara çok ihtiyacı olmasına rağmen, emisyonu bir finansman aracı olarak görmeyen anlayış hakimdir. Bunda tabii, devletçi politika anlayışı ve 1929 krizinin yarattığı ortam oldukça etkilidir. Bununla birlikte devletin ekonomideki rolünün artmasına paralel olarak, Hazine Bonoları için getirilen sınırlamaların 1936'dan itibaren gevşetildiği, 1938 yılında da TCMB'na, kamu kurum ve kuruluşlarının Hazine Bonolarını iskonto etme ve avans verme yetkisi verildiğini görüyoruz. Merkez bankası bu dönemde, bir yandan bankaları reeskont yoluyla kontrol ederken, diğer yandan da devletin kredi ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır²⁴.

Dönemin iç konjonktürü böyle iken, mevcut iki önemli dış konjonktür, devletçiliğe geçişi hızlandırmıştır. İlki Türkiye ekonomisini çok ciddi sorunlara sürükleyen Büyük Buhran, ikincisi ise bu buhrandan otarşik bir ekonomi ile, 1929'dan itibaren uygulamaya koyduğu planlar sayesinde kurtulan Sovyetler Birliği'nin göstermiş olduğu performanstır. Türkiye'deki Devletçilik hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ndeki uygulamalar gibi olmasa da, devletin ekonomide önemli bir rol oynadığı planlı yapı sempatiyle izlenmiş, nihayet Sovyet planlamasından oldukça etkilenilmiştir.

²² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Uygulamaya Geçerken Devletçiliğin Oluşumu**, ODTÜ Yayınları Ankara 1982, s. 298'den aktaran Soyak, s. 147.

²³ Avni Zarakoğlu, **Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No: 61, İstanbul 1973, s. 53-54'den aktaran Soyak, s. 148

²⁴ Ozan Bahar, "Türkiye'de Atatürk Döneminde (1923-1938) Uygulanan Para Politikaları", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 11, Sayı 1, 2004, s. 163.

1930-1938 yılları genel olarak değerlendirildiğinde ise, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir.

Sonuç Yerine: Diğer Makroekonomik Göstergeler ve Dönemlerin Karşılaştırılması

1923-1938 yıllarını para politikasının yanı sıra iktisat politikası uygulamalarının makroekonomik temel göstergeleri çerçevesinde de değerlendirebiliriz.

Yıllar	Milli Gelir (Milyon TL)	KBGSMH (ABD Doları)
1923	570,4	47,5
1924	623,7	50,3
1925	815,8	63,2
1926	855,2	64,3
1927	750,6	55,2
1928	828,7	59,6
1929	1001,5	70,5
1930	745,5	51,4
1931	659,5	44,6
1932	555,1	36,8
1933	687,6	44,6
1934	965,2	61,5
1935	1039,7	65
1936	1345,2	82
1937	1433,7	86,4
1938	1504,5	89

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, Om Yayınevi, İstanbul 2000, s.102.

Tablo III'den izlenebileceği gibi milli gelir, dönemin sonunda üç kat, kişi başına GSMH ise iki kat artış göstermiştir. Aşağıdaki tablonun incelenmesi ise dış ticaret ve sanayileşme hakkında bize bir fikir verecektir.

Tablo IV			
Dönemlerin Karşılaştırmalı Makroekonomik Göstergeleri			
Göstergeler	1923-1929	1930-1932	1933-1939
Milli Gelir Büyüme Hızı (% ,ortalama)	10,9	1,5	9,1
Sanayi Büyüme Hızı (%)	8,5	14,8	10,2
Milli Gelirde Sanayi Payı (%)	11,4	13,6	16,9
Milli Gelirde Yatırım Payı (%)	9,1	9,7	10,7
Milli Gelirde İthalat Payı (%)	14,5	8,9	6,6
Dış Ticaret Açığı/Fazlası (Milyon TL)	-56,6	+6,6	+12,4
Kaynak: T. Bulutay, Y. Tezel ve N. Yıldırım, Türkiye Milli Geliri: 1923-1948 , Ankara 1974, Tablo 8.2.C, 8.3. A, 9.3, 9.5'ten aktaran, Boratav, Türkiye'de Devletçilik , ikinci baskıya önsöz, s.VIII.			

Tablodan da görüleceği üzere, 1923-1929 yılları arasında her yıl dış açık verilmiş olmasına rağmen, devletçi yıllar süresince en olumlu gelişme dış ticaret açığının ortadan kalkmış olmasıdır. Daha da önemlisi dünya ekonomisi ağır bir bunalım yaşarken Türkiye ekonomisi, korumacı, devletçi iktisat politikaları sayesinde, toparlanma, büyüme ve sanayileşme süreci yaşamıştır. Başka bir deyişle, ulusal bir sanayileşme hamlesi yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Uğur Selçuk, **Üç Dönem Üç Ekonomi**, Set Yayınları, İstanbul, 2004.
- AYSAN, Mustafa, **Atatürk'ün Ekonomi Politikası**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, İstanbul: Remzi Kitabevi, Cilt I, 1988.
- BAHAR, Ozan, "Türkiye'de Atatürk Döneminde (1923-1938) Uygulanan Para Politikaları", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 11, Sayı 1, 2004, ss. 155-166.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.
- BULUTAY, Tuncer vd, **Türkiye Milli Geliri: 1923-1948**, Ankara 1974.
- COŞAR, Nevin, "Denk Bütçe Sağlam Para Politikası ve Devletçilik (1924-1938)", **Türkiye'de Devletçilik**, Der: Nevin Coşar, İstanbul: Bağlan Yayınları, 1995.
- COŞAR, Nevin, "Türk Lirası: Tarihçe Maddesi" **Para ve Finans Ansiklopedisi** (içinde), Creative Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve KUMCU, Ercan, **Ekonomi Politikası**, Om Yayınevi, İstanbul, 2000.
- KEYDER, Çağlar, "1923-1929 Döneminde Para ve Kredi", **ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı: Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar**, 1978.
- KORALTÜRK, Murat, **Türkiye'de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar'dan Seçmeler**, SPK Yayın No: 107, Ankara, Aralık 1997.
- KURUÇ, Bilsay, "Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler", **Bilanço 1923-1998: Cumhuriyet'in 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi**, Cilt 2, 10-12 Aralık 1998, Ankara, ODTÜ.
- KURUÇ, Bilsay, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- OKTAR, Suat, "Cumhuriyet'in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 2, 1998, s.244-251.
- SORAL, Erdoğan, **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri**, Ankara İTİA Yayını, Ankara, 1974.
- SOYAK, Alkan, "Genç Cumhuriyette İktisadi Yapı ve Finans (1923-1945)", **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, 2. Cilt içinde, İMKB, İstanbul, 1999.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 4. baskı, 1997.

tcmb.gov.tr., Erişim tarihi 25.10.2009.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, **Uygulamaya Geçerken Devletçiliğın Oluşumu**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1982.

TEZEL, Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

ZARAKOĞLU, Avni, **Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliğı Yayını, No: 61, İstanbul, 1973.